

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА І
ПІДПРИЄМНИЦТВА АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

БОБКО Володимир Григорович

УДК 347.91

**СУДОЧИНСТВО У СПРАВАХ
ПРО ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ
ТА ОГОЛОШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ**

Спеціальність 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України,
Луць Володимир Васильович,
Академія Муніципального Управління, завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Фурса Світлана Ярославівна**,
Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені
Тараса Шевченка, професор кафедри міжнародного права

кандидат юридичних наук **Богдан Йосип Гнатович**,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерства освіти
і науки України, доцент кафедри цивільного права і процесу

Провідна установа:

Харківський національний університет внутрішніх справ, кафедра цивільного
права та процесу, м. Харків

Захист відбудеться “18” січня 2007 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.500.01 Науково-дослідного інституту приватного права і
підприємництва Академії правових наук України (01024, м. Київ вул. П. Орлика, 3).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва Академії правових наук України (01042 м. Київ
вул. Раєвського, 23-а)

Автореферат розісланий “15” грудня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Безух О.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Статтею 55 Конституції України передбачено: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом». Це означає, що держава у законодавстві не тільки визначає права і свободи людини та громадянина, а й забезпечує громадянам ефективний засіб їх правового захисту. Одним з найбільш ефективних правових засобів, зокрема, є судовий захист.

Інститут визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою спрямований на забезпечення охорони прав та інтересів особи чи створення умов здійснення нею особистих немайнових або майнових прав.

У житті трапляються випадки, коли громадянин раптово зникає. Це відбувається внаслідок війни, у результаті нещасних випадків, стихійного лиха тощо. На жаль, доля загиблих не завжди відома їх близьким. Кількість осіб, які зникли безвісно в Україні, постійно збільшується. Щорічно в органи внутрішніх справ надходить у середньому майже 35 тис. заяв про безвісти зниклих.

Тривала та безвісна відсутність фізичної особи не може не вплинути на зміст правовідносин, учасником яких вона була. Невідомість місцезнаходження одного із суб'єктів правовідносин створює невизначеність у правонаступництві інших суб'єктів. Така невизначеність ускладнює або створює перешкоди на шляху виконання ними правових обов'язків, здійснення своїх суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом. Приміром, дружина за фактичної відсутності чоловіка вважається заміжньою, неповнолітні діти не отримують допомоги, майном відсутньої особи неможливо розпорядитися.

Інститут безвісної відсутності спрямований на усунення цієї невизначеності і своїми специфічними засобами покликаний забезпечити захист суб'єктивних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, які перебувають у правовідносинах зі зниклою безвісно особою.

Судове рішення у справі про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, яке набрало чинності, є юридичним фактом, що тягне за собою виникнення, зміну або припинення правовідносин, пов'язаних із захистом і реалізацією особистих і майнових прав фізичних та юридичних осіб. Наприклад, утриманці годувальника, оголошеного померлим, мають право порушити питання про призначення їм пенсії. Оголошення особи померлою є також підставою виникнення спадкових правовідносин, припинення шлюбних правовідносин та ін.

Аналіз судової практики свідчить, що суди нерідко допускають порушення норм матеріального і процесуального права при розгляді справ про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. Такі порушення у більшості випадків обумовлені як помилками суддів, так і недостатньо повним і чітким законодавчим регулюванням досліджуваних інститутів.

Актуальність дослідження теми визначається ще і тим, що судове визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою не було предметом спеціального вивчення в Україні. Проблемам, пов'язаним з порядком визнання особи безвісно відсутньою і оголошення її померлою, було присвячено наукові праці радянських вчених: А. К. Юрченка (1954 р.), Ю. О. Попової (1977 р.). Але при цьому необхідно врахувати, що з моменту їх написання пройшов досить тривалий час. В Україні відбулись істотні зміни цивільного і цивільно-процесуального законодавства. Накопичений практичний досвід застосування інститутів визнання особи безвісно відсутньою та оголошення особи померлою вказує на існування низки невирішених спірних питань, які вимагають комплексного теоретичного осмислення і з'ясування. Наведені вище обставини обумовили вибір теми дисертаційного дослідження та визначають її актуальність.

Теоретичною базою для цього дослідження слугували також праці провідних вчених правознавців: Ч. Н. Азімова, С. С. Алексєєва, Д. В. Бобрової, О. Т. Боннера, С. М. Братуся, М. А. Гурвича, Р. Е. Гукасяна, О. В. Дзери, А. О. Добровольського, П. Ф. Єлисейкіна, О. С. Іоффе, В. В. Комарова, С. В. Курильова, П. І. Радченка, А. О. Мельникова, І. Б. Новицького, П. І. Пушкаря, В. І. Тертишнікова, Ю. К. Толстого, Д. М. Чечота, М. А. Чечиної, М. С. Шакарян, Я. Я. Штутіна, М. Й. Штефана, С. Я. Фурси та інших.

Крім того, теоретичні висновки ґрунтуються на працях, авторами яких є дореволюційні російські вчені: К. Н. Анненков, М. І. Брун, О. Я. Конторович, О. О. Любавський, Д. І. Мейєр та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (протокол від 17 травня 2005 р. № 8). Роботу виконано у межах теми «Теоретичні та практичні проблеми цивільного судочинства» відповідно до «Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ України на 2005 – 2007 роки».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення правової природи і правового регулювання судового визнання осіб безвісно відсутніми та оголошення їх померлими; виявлення прогалин у законодавстві, аналіз судових помилок і причин, що їх породжують.

Для досягнення поставленої мети окреслено такі основні завдання дослідження:

- визначити історико-правові передумови становлення правових інститутів визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою;
- з'ясувати юридичну природу справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою;
- сформулювати визначення «безвісної відсутності фізичної особи»;

- удосконалити матеріально-правові підстави визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою;
- розглянути процедуру відкриття провадження, підготовки і судового розгляду у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою та можливість застосування загальних правил цивільного судочинства при їх розгляді;
- охарактеризувати правове становище осіб, які беруть участь у справах досліджуваної категорії;
- визначити правові наслідки набрання чинності рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою;
- виробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регулює порядок визнання осіб безвісно відсутніми та оголошення їх померлими, і практики його застосування.

Об'єктом дослідження є правові відносини, які виникають у процесі визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, а також норми чинного законодавства, положення судової практики та наукової літератури з цього питання.

Предмет дослідження становлять цивільно-процесуальні інститути визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, а також можливості вдосконалення чинного законодавства щодо їх застосування.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сучасна *теорія наукового пізнання соціально-правових явищ*, яка передбачає комплексне застосування низки загальнонаукових і приватноправових методів, вибір яких обумовлено особливостями об'єкта, предмета, мети і завдань дисертаційного дослідження. При дослідженні питань розгляду справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою дисертант спирався на *діалектичний метод*, що виявилось, зокрема, у широкому використанні окремих парних категорій діалектики (форми і змісту, суті і явища, структури і елемента, причини і наслідку тощо.) при розгляді сутності та змісту процесуальної діяльності суду. Використання *формально-логічного методу* дало змогу провести логічний і мовний (граматичний і морфологічний) аналіз чинних правових норм, зокрема, новел Цивільного й Цивільного процесуального кодексів України, стосовно ухвалення рішень у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. На основі поєднання вказаного методу та *методу моделювання* дисертантом сформульовані конкретні пропозиції щодо вдосконалення норм національного законодавства. При обґрунтуванні окремих висновків дисертаційного дослідження автор використовував *порівняльно-правовий* метод для порівняння національного законодавства з відповідними правовими інститутами іноземних держав. *Історико-правовий метод* застосовувався переважно при дослідженні генезису правових відносин з приводу визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, починаючи з римського права, цивільного права

дореволюційної Росії, цивільного права радянського періоду, цивільного права України у пострадянські часи. Такий підхід дав можливість встановити його основні закономірності та визначити перспективні напрями розвитку в майбутньому. У дисертаційному дослідженні використовувалися також *системний підхід і системно-структурний метод*, спираючись на які цивільно-процесуальні інститути визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою розглядаються водночас як складна структура та як складова системи цивільного і цивільно-процесуального права.

Під час роботи над темою автор провів соціологічні дослідження практики судів м. Києва, Київської, Черкаської та Івано-Франківської областей. У ході цих досліджень було опрацьовано понад 100 справ про визнання фізичних осіб безвісно відсутніми та оголошення їх померлими.

Використання в дисертації зазначених методів наукового пізнання надало можливість автору виявити особливості розгляду і вирішення справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, з'ясувати їх місце в системі справ окремого провадження, сформулювати теоретичні й практичні висновки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в сучасному українському правознавстві комплексним дослідженням правових інститутів визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

Найважливішими науковими результатами проведеного дослідження є низка нових наукових положень, які полягають у тому, що вперше:

- обґрунтовано висновок про те, що розгляд справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, спрямований на захист правових інтересів заявника, заінтересованих осіб, а також і самої безвісно відсутньої особи, в яких має місце спір про факти безвісної відсутності в силу їх неочевидності та виключної судової юрисдикції встановлення цих фактів;

- сформульовано визначення, що безвісна відсутність – це встановлений у судовому порядку факт довготривалої відсутності фізичної особи в місці її проживання, якщо не вдалося встановити місце перебування останньої, що є об'єктивною перешкодою для реалізації іншими учасниками правовідносин своїх суб'єктивних прав чи виконання ними юридичних обов'язків;

- обґрунтовано висновок про те, що стадію підготовки до судового розгляду у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, необхідно проводити у формі попереднього судового засідання. Значення попереднього судового засідання полягатиме у концентрації всіх питань пов'язаних з процесом доказування на попередніх стадіях, що звільнить стадію розгляду справи по суті від узгодження процедурних питань щодо дослідження доказів і дозволить розглядати справи в одному судовому засіданні;

- запропоновано закріпити у ст. 248 ЦПК положення, яке передбачає обов'язкове повідомлення у пресі щодо розгляду справ про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою і проведення органами внутрішніх справ розшуку фізичної особи, місце перебування якої невідомо;

- запропоновано удосконалення матеріально-правових підстав визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Обґрунтовано висновок про те, що суд може визнати безвісно відсутньою або оголосити померлою фізичну особу, яка умисно зникла з місця постійного проживання і це призвело до неможливості виконання нею цивільних обов'язків або своєчасного притягнення її до кримінальної відповідальності. Таке рішення суду породжуватиме лише цивільно-правові наслідки і не повинно впливати на діяльність правоохоронних органів стосовно розшуку безвісно зниклих осіб;

- уточнено характеристику правового становища осіб, які беруть участь у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Доведено необхідність застосування процесуально-правових інститутів неналежного заявника, неналежних заінтересованих осіб, процесуальної співучасті та правонаступництва у досліджуваних справах. Неналежним заявником є особа, у якій відсутня правова мета визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. Неналежною заінтересованою особою є особа, на суб'єктивні права та інтереси якої не вплине судові рішення про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою;

- виділено теоретичні особливості принципу диспозитивності при розгляді справ досліджуваної категорії, що полягають у можливості учасників процесу розпоряджатися лише процесуальними правами, оскільки матеріально-правові вимоги у цих справах не пред'являються. Додатково аргументується право заявника змінити предмет або підставу вимоги лише у справах про оголошення фізичної особи померлою;

- обґрунтовано висновок про те, що рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою може бути скасоване у випадку винесення іншим судом рішення про встановлення факту смерті цієї особи (в порядку встановлення фактів, що мають юридичне значення) або у випадку реєстрації органами РАЦСу смерті цієї особи;

- запропоновано удосконалити матеріально-правові наслідки скасування судових рішень у досліджуваних справах, зокрема з метою захисту інтересів добросовісних спадкоємців. Обґрунтовано доцільність закріпити право вимагати від власника, що з'явився, відшкодування понесених ними необхідних витрат на утримання майна.

Набуло подальшого розвитку:

- поняття предмету доказування у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, як такого, що складається із сукупності: а) фактів, що

підтверджують відсутність відомостей про місце перебування відсутньої особи; б) фактів, які доводять юридичну заінтересованість заявника у відповідному рішенні судів;

– питання щодо процесуального порядку перегляду рішень у справах досліджуваної категорії. Додатково обґрунтовано висновок про те, що перегляд справ і скасування раніше ухваленого рішення у випадку виявлення особи, визнаної безвісно відсутньою або оголошеної померлою має здійснюватися за правилами перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, які набрали чинності;

Практичне значення одержаних результатів обумовлюється тим, що на основі практичного матеріалу, а також теоретичних досліджень чинного законодавства, що регулює підстави і порядок вирішення справ про визнання фізичних осіб безвісно відсутніми та оголошення їх померлими, зроблено конкретні пропозиції, які можуть використовуватися для покращення діяльності судів щодо розгляду і вирішення цієї категорії справ.

Результати дослідження можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій для студентів юридичних факультетів, а також можуть бути корисними для адвокатів та працівників юридичних служб. Деякі сформульовані у дисертації положення мають, звичайно, дискусійний характер і можуть послужити базою для подальшого наукового дослідження.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри цивільно-правових дисциплін Київського національного університету внутрішніх справ. Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, обговорювались на міжнародних наукових конференціях: «Проблеми права на зламі тисячоліть» (13–14 лютого 2001 р. м. Дніпропетровськ, Дніпропетровський Національний університет); «Актуальные проблемы реформирования правовой системы Российской Федерации» (25–26 квітня 2002 р. м. Белгород, Белгородський державний університет).

Теоретичні аспекти роботи використовувались у навчальному процесі Київського національного університету внутрішніх справ при викладанні дисциплін «Цивільне право» та «Цивільний процес». Основні положення цього наукового дослідження були використані при підготовці підручника Цивільне право України. Загальна частина / За ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – К.: КНТ, 2006 р. (0,4 д.а.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації опубліковані в чотирьох наукових статтях у фахових виданнях, у тезах доповідей двох наукових конференцій, а також у підручнику Цивільне право України. Загальна частина / За ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – К.: КНТ, 2006 р. (0,4 д.а.).

Структура дисертації обумовлена метою та завданням дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків до кожного розділу та

загального висновку, списку використаних джерел (233 найменування) на 18 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 179 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, зазначається її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначається мета та основні завдання дослідження, формулюється об'єкт і предмет дослідження, вказується його методологія, висвітлюється наукова новизна одержаних результатів і їх практичне значення, а також наводяться дані про їхню апробацію.

Розділ 1 «Загальна характеристика правових інститутів визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою» складається з трьох підрозділів, у яких на основі опрацювання чинного законодавства, літературних джерел та історико-правового матеріалу розкриваються теоретичні проблеми правових інститутів визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою і стан їх наукових досліджень.

Підрозділ 1.1 «Генезис правових інститутів визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою» присвячено розгляду витоків та генезису правових відносин щодо визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою починаючи з права часів середньовіччя.

Автор зазначає, що правовий інститут безвісної відсутності історично сформувався в Європі на початку XIV ст. Державні органи почали контролювати міграцію населення, народження та смерті з метою упорядкування майнових і сімейних відносин та захисту права власності безвісних осіб.

Вперше питання, пов'язане з урегулюванням тривалої відсутності одного із учасників правовідносин, порушено в римському приватному праві переважно в контексті інституту права власності, однак свого цілісного вирішення в його межах не знайшло. Над майном відсутньої особи встановлювалася опіка, а питання щодо спадкування після неї взагалі не обговорювалося до того моменту, коли його дійсна смерть залишалася недоведеною. За зверненням заінтересованих осіб суддя на підставі наданих йому фактичних даних вирішував, чи настала смерть відсутнього і коли, а вже потім виникали звичайні наслідки смерті.

Починаючи з XIII ст., у французькому, голландському та англійському праві трапляється загальне правило про те, що у випадку відсутності особи протягом певної кількості років та відсутності про неї відомостей, ця особа вважалася такою, що померла, а її майно переходило до спадкоємців.

У Росії на початку XVIII ст. існувало два самостійних порядки оголошення особи померлою, які не були пов'язані між собою. Перший – для розірвання шлюбу при безвісній

відсутності одного із подружжя – вирішувався церковними судами; другий – для врегулювання майнових правовідносин – здійснювався світськими судами.

У радянському законодавстві також приділялася значна увага інститутам визнання громадянина безвісно відсутнім та оголошення його померлим. У ЦК РРФСР 1922 р. ст.12 віднесла визнання громадян безвісно відсутніми до компетенції нотаріату, оголошення громадян померлими – до компетенції як нотаріату, так і судових органів.

Розглядалось також законодавство УРСР в аспекті генезису правового інституту безвісної відсутності. На основі аналізу положень ЦК і ЦПК УРСР 1963 р. зроблено висновок, що ще за радянських часів законодавство містило необхідні передумови для регулювання правовідносин щодо визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

У підрозділі 1.2 *«Юридична природа інститутів визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою»* досліджується сутність справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, які розглядаються в порядку окремого провадження, що є одним із видів цивільного судочинства.

Приділяється увага ознакам окремого провадження в цілому та у справах досліджуваної категорії. Найбільш дискусійним серед науковців є питання про спірність справ окремого провадження. Одні автори вважають, що в порядку окремого провадження розглядаються безспірні цивільні справи, оскільки відсутні сторони із протилежними інтересами. Інші вважають, що хоча спір про право і не розглядається в порядку окремого провадження, його все ж таки не можна вважати «безспірним» тому, що в цих справах наявний спір про факт. Автор поділяє думку тих учених-процесуалістів, які вважають, що подібні справи носять спірний характер. На основі аналізу юридичної літератури і законодавства дисертант стверджує, що спір – це обов'язкова змагальність двох сторін. Спірність може мати місце й у тому випадку, коли існування факту сумнівно для правозастосовних органів або коли їх встановлення дещо ускладнене для інших, крім суду, органів. У справах досліджуваної категорії проводиться складна доказова діяльність стосовно витребування, дослідження, оцінки всіх необхідних доказів перед тим, як суд зможе зробити висновок про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Як правило, матеріали цих справ свідчать про те, що спору шляхом змагання, спростування фактів безвісної відсутності немає. Спірність тут розглядається з міркування неочевидності цих фактів, складності їх встановлення, а тому виняткової судової юрисдикції.

Окреслені теоретичні засади дали можливість встановити, що предметом судового захисту у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою є правові інтереси заявника, заінтересованих осіб, а також і самої безвісно відсутньої особи. Захист інтересів здійснюється шляхом встановлення фактів і обставин, зазначених у ст. 43, 46 ЦК України, які

дадуть змогу суду дійти висновку про необхідність визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, чи, навпаки, відмовити в цьому.

У підрозділі 1.3 «Підстави визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою і їх законодавче закріплення» розглядаються склад і зміст обставин, які дадуть змогу суду ухвалити рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, чи, навпаки, відмовити в цьому.

Автор дисертації вказує на недосконалість ст. 43 ЦК України, що встановлює лише деякі ознаки, за наявності яких особа може бути визнана безвісно відсутньою. Це свідчить про неможливість визнати зниклу особу безвісно відсутньою, якщо не буде інших достатніх умов. На підставі аналізу наукової літератури та судової практики дисертант вказує на такі обставини, встановлення яких дає суду підстави визнати фізичну особу безвісно відсутньою: 1) відсутність фізичної особи протягом року, що передував зверненню до суду; 2) неотримання протягом вказаних строків відомостей про місцеперебування відсутньої особи; 3) неможливість отримати відомості як про місцеперебування відсутньої особи, так і безпосередньо про неї, незважаючи на всі вжиті заходи щодо її розшуку. Враховуючи викладені вище умови, сформульовано таке визначення: *Безвісна відсутність* – встановлений у судовому порядку факт довготривалої відсутності фізичної особи в місці свого проживання, якщо не вдалося встановити місце перебування останньої, що є об'єктивною перешкодою для реалізації іншими учасниками правовідносин своїх суб'єктивних прав чи виконання ними юридичних обов'язків.

Зазначено, що фактичний склад оголошення фізичної особи померлою повинен містити такі ознаки: 1) відсутність відомостей про особу протягом визначених у законі строків (дисертант вважає, що визначений законом загальний строк має бути не меншим ніж п'ять років); 2) неможливість усунути цю невідомість, незважаючи на всі вжиті заходи щодо розшуку; 3) встановлення судом обставин, що дають підставу для застосування презумпції смерті безвісно відсутньої особи; 4) взаємозв'язок між безвісною відсутністю фізичної особи й обставинами, що дають підстави припускати її загибель. Досліджується також фактичний склад оголошення фізичної особи померлою через її безвісну відсутність протягом шести місяців.

Дисертант критично сприймає позицію науковців, згідно з якою визнання фізичної особи безвісно відсутньою не допускається у випадках, коли вона переховується від розшуку (наприклад, за кримінальною справою), або про яку вірогідно відомо, що вона жива, але немає точних відомостей про її місцеперебування. У дисертації обґрунтовується, що суд має право визнати особу безвісно відсутньою та оголосити її померлою за наявності підстав, зазначених у законі. Досліджувані правові інститути спрямовані також на захист прав інших осіб, які перебувають у правових відносинах з особою, місцезнаходження якої невідоме.

Враховуючи викладене, автор пропонує доповнити ст. 9-1 Закону України «Про оперативно розшукову діяльність» положенням про те, що рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою не повинно впливати на діяльність правоохоронних органів стосовно розшуку безвісно зниклих осіб.

У роботі також досліджується порядок обчислення строків безвісної відсутності. Звертається увага на те, що закон не встановлює порядок обчислення початку строку безвісної відсутності для оголошення особи померлою та закінчення строків безвісної відсутності. Тому запропоновано поширити правило ч.2 ст. 43 ЦК на порядок розгляду справ про оголошення фізичної особи померлою, а моментом закінчення строку безвісної відсутності вважати день звернення заявника до суду із проханням визнати особу безвісно відсутньою або оголосити її померлою.

Розділ 2 «Особливості розгляду справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою» містить три підрозділи, в яких досліджуються правові проблеми відкриття провадження у справі її підготовки та судового розгляду.

У підрозділі 2.1 «Відкриття провадження і підготовка до судового розгляду справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою» розглядаються питання про право на звернення до суду по даній категорії справ та особливості підготовки до судового розгляду.

Автор досліджує загальні та спеціальні правила цивільного судочинства, які регулюють відкриття провадження у справах досліджуваної категорії. Оскільки в ЦПК не визначено коло осіб, які мають право звернутися до суду з заявою про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, зосереджується увага на наявність у заявника юридичної заінтересованості в одержанні судового рішення. Юридичний інтерес полягає в тому, що заявник намагається отримати рішення про задоволення своєї вимоги для створення умов (шляхом усунення невизначеності), що необхідні для виникнення, зміни або припинення певних правовідносин (розпорядження майном, усиновлення, припинення шлюбу та інші). Суддя, приймаючи заяву, в якій відсутня правова мета, зобов'язаний вказати на це заявнику і надати строк для виправлення цього недоліку, залишивши заяву без руху. Якщо ж заявник і після цього не вкаже правову мету, заява вважається неподаною і повертається заявникові (ч. 2 ст. 121 ЦПК України).

Розглядається порядок застосування п. 3 ч. 2 ст. 122 ЦПК України, який не допускає повторного звернення до суду, якщо є рішення, що набрало чинності, про той самий предмет і з тих самих підстав. На думку дисертанта, особливість його полягає в тому, що суддя не має права відмовити у прийнятті поданої вдруге заяви про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, якщо у задоволенні першої вимоги заявникові було відмовлено у зв'язку

з тим, що строки безвісної відсутності, зазначені у ст. 43, 46 ЦК України, не минули. Можливість повторного звернення до суду буде правомірною тому, що обставини, якими заявник обґрунтовує свої вимоги, будуть новими, не тотожними першим.

Аналізуючи стадію підготовки до судового розгляду у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, дисертант звертає увагу на невідповідність ст. 248 ЦПК загальним правилам провадження у справі до судового розгляду, передбачених гл. 3 роз. III ЦПК. Для усунення цього недоліку запропоновано доповнити вказану статтю положеннями щодо порядку та строків проведення попереднього судового засідання. Визначено обсяг та перелік процесуальних дій, які необхідно провести. Обґрунтовано пропозиції про необхідність оголошення в пресі про розшук особи, місцезнаходження якої невідоме, та проведення на цій стадії розшуку такої особи органами внутрішніх справ.

У підрозділі 2.2 *«Особи, які беруть участь у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою»* надається характеристика процесуального становища осіб, які беруть участь у справах досліджуваної категорії шляхом класифікації їх на групи.

Значна увага приділяється питанню щодо участі у справі заявників і заінтересованих осіб, оскільки закон не надає їх визначення. Розкривається правове становище та проводиться диференціація між вказаними суб'єктами. Автор дійшов висновку, що *заінтересованими особами* у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою є такі учасники процесу, які мають інший, ніж у заявника, інтерес незалежно від наявності і характеру правового зв'язку між заявником і безвісно відсутньою особою і на права яких вплине винесене в справі рішення.

Обґрунтовано положення про те, якщо у заявника, або заінтересованої особи, відсутній суб'єктивний юридичний інтерес у справі, необхідно в такому випадку розглядати їх як неналежних суб'єктів процесу. У зв'язку з цим пропонується встановити у законодавстві правила заміни неналежного заявника.

Дисертант приєднується до позиції тих науковців, які вважають, що заявниками можуть бути також юридичні особи, які мають правову мету в одержанні судового рішення. Проте органи внутрішніх справ не можуть бути заявниками у цих справах. Це пояснюється тим, що органи внутрішніх справ не мають у справі матеріально-правової заінтересованості, а також закон не надає їм права на звернення до суду в інтересах інших осіб. Крім того, розшук громадян входить у службові обов'язки органів міліції. Тому органи внутрішніх справ не можуть виступати заявниками й у своїх власних інтересах.

Дисертант поділяє точку зору тих фахівців, на думку яких у справах окремого провадження, у тому числі й у справах досліджуваної категорії, не діє інститут третіх осіб. Це пояснюється тим, що у справах окремого провадження відсутній спір про право, а отже, немає

сторін. Предметом судового захисту є не спірне суб'єктивне матеріальне право, а правовий інтерес, тому на будь-які суб'єктивні права подібне судове рішення не впливає.

Право прокурора на звернення до суду із заявою про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою оцінюється з урахуванням нового статусу прокуратури, визначеного Конституцією України

У підрозділі 2.3 «Судовий розгляд справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою» аналізується порядок судового розгляду, визначається співвідношення між особливостями судового розгляду у справах досліджуваної категорії та загальними принципами цивільного судочинства. Дисертант критично сприймає положення п. 3 ст. 235 ЦПК щодо обмеження принципу змагальності при розгляді справ окремого провадження. Натомість поділяє іншу позицію науковців, які відстоюють змагальну форму окремого провадження. Зазначається, що принцип змагальності при розгляді справ про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою полягає в тому, що заявник має право та одночасно зобов'язаний надати суду докази по справі, які підтверджують обґрунтованість його вимоги. У цій діяльності активно беруть участь заінтересовані особи. Суд також зобов'язаний забезпечити повне й об'єктивне з'ясування обставин справи. Дія принципу диспозитивності обмежена лише можливістю розпорядження процесуальними правами, тому що матеріально-правові вимоги у цих справах не пред'являються.

Особливістю досліджуваних справ є їх колегіальний розгляд у складі одного судді і двох народних засідателів, що сприяє ухваленню об'єктивних судових рішень.

Визначено перелік типових доказів, які є необхідними для всебічного і повного розгляду всіх обставин у справах про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

Розглянуто питання про можливість закриття провадження у справі без ухвалення судового рішення. Суд закриває провадження у справі згідно з п. 2 ст. 205 ЦПК (тотожність справ), якщо є таке, що набрало чинності про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, а також негативне рішення, яким встановлено смерть останньої.

Розділ 3 «Судові рішення у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою» складається з трьох підрозділів, в яких розглядаються вимоги, яким повинні відповідати судові рішення, порядок ухвалення та перегляду судового рішення.

У підрозділі 3.1 «Вимоги, що ставляться до судових рішень про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою» в аспекті загальних вимог, що пред'являються до судового рішення як акта правосуддя, досліджуються сутність судового рішення та його властивості у справах цієї категорії.

Дисертант виходить з того, що судове рішення має бути законним, обґрунтованим, повним, визначеним, відповідати документально-процесуальній формі, ясним і точним.

Аналізуючи поняття законності судового рішення у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою зазначимо, що, не вирішуючи матеріальних прав заявника, суд зобов'язаний правильно застосувати як матеріальний, так і процесуальний закон.

Обґрунтованим вважається рішення, в якому відображено всі обставини, що мають значення для справи, всебічно і повно з'ясовано в судовому засіданні, а висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, такими, що відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні.

Вимога повноти – це загальна вимога, що висувається до судового рішення. У справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою вона не має самостійного значення, оскільки при розгляді цих справ не можуть розглядатися будь-які інші вимоги, а також не виникає проблеми визначення розміру задоволених вимог.

У дисертації проаналізовано зміст рішення суду та його особливість відносно досліджуваних справ. Особливе значення має правильний виклад мотивувальної частини судового рішення. В цій частині рішення вказують, за допомогою яких доказів встановлено факти безвісної відсутності, її початок і тривалість, останнє відоме місце проживання фізичної особи, рід її занять. У рішеннях про оголошення особи померлою, якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або давали підстави припускати її загибель від певного нещасного випадку, суду необхідно вказати, якими доказами підтверджуються ці обставини і зв'язок між ними та можливою загибеллю особи.

У підрозділі 3.2 *«Правові наслідки набрання законної сили рішенням суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою»* розглядаються питання про властивості чинності судового рішення щодо досліджуваних справ.

У дисертації поділяється і додатково аргументується позиція тих науковців, які вважають, що після набрання рішенням суду чинності у справах окремого провадження, у тому числі й у справах досліджуваної категорії, вона набуває властивостей неспростовності, виключності, преюдиціальності та загальнообов'язковості.

Досліджуються особливості реалізації рішень у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Традиційний механізм виконавчого провадження у цих справах не застосовується, оскільки на відміну від справ позовного провадження тут відсутній зобов'язаний суб'єкт в особі боржника. Виконання рішень залежить, в основному, від волевиявлення осіб, заінтересованих у реалізації судового рішення.

Мають відповідні особливості об'єктивні й суб'єктивні межі чинності судових рішень у таких справах. Вони поширюються не лише на заявника і заінтересованих осіб, які брали участь у справі, а також і на інших осіб, що мають намір використати це рішення для реалізації або захисту своїх прав або інтересів. Судове рішення відображається на суб'єктивних правах і обов'язках

особи, визнаної безвісно відсутньою або оголошеної померлою, хоча вона не брала і не могла брати участі в справі. Зокрема, з нею може бути розірваний шлюб в односторонньому порядку (п. 1 ч. 1 ст. 107 СК України), майно особи, яка оголошена померлою, переходить до спадкоємців та інші.

Дисертант вказує на можливість настання кримінально-процесуальних наслідків. Оскільки правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті, суд надсилає рішення органів РАЦСу для реєстрації смерті даної особи. Відповідно до п. 8 ст. 6 КПК України кримінальна справа щодо померлої особи не може бути порушена, а порушена справа підлягає закриттю. На думку автора, оголошення особи померлою в порядку цивільного судочинства не повинно бути підставою для закриття порушеної проти цієї особи кримінальної справи, оскільки оголошення померлою – це лише презумпція смерті, а не констатація смерті біологічної. Для закриття провадження у кримінальній справі необхідно встановити факт смерті, а не припущення про неї.

У дисертації досліджуються також матеріально-правові наслідки як майнового так, і особистого характеру, що виникають після набрання рішенням суду чинності. Звертається увага на те, що не всі такі наслідки урегульовано чинним законодавством.

У підрозділі 3.3 «Правові наслідки появи фізичної особи, яку було визнано безвісно відсутньою або оголошено померлою» аналізується порядок і правові наслідки перегляду рішень цієї категорії справ.

Звертається увага на недостатність ст. 48 ЦК України, що передбачає підстави скасування судового рішення. Автор приєднується до позиції науковців, які вказують на необхідність передбачити додаткові підстави скасування судового рішення: встановлення судом факту смерті особи, яка визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою, чи реєстрація її наявної смерті в органах РАЦСу.

Зазначається, що процесуальний порядок перегляду рішень у цілому не врегульований чинним процесуальним законодавством, що викликає певні труднощі в судовій практиці. Стаття 250 ЦПК встановлює, що суд, одержавши відповідну заяву, призначає справу до слухання і скасовує своє рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Зі змісту вказаної норми незрозуміло, чи суд відкриває нове провадження у справі, чи відновлює провадження у справі і ухвалює нове рішення, яким скасовує раніше винесене рішення. На думку дисертанта, необхідним є перегляд рішення в порядку нового провадження, що має самостійні підстави перегляду, визначене коло осіб, які мають право ініціювати відкриття провадження у справі. У новій справі іншими будуть предмет доказування, обсяг судового дослідження, коло осіб, які беруть участь у справі. Крім того, справу переглядає, як правило, інший склад суддів після спливу декількох років після винесення першого рішення. У зв'язку з

цим підтримується і додатково обґрунтовується висловлена в науковій літературі думка, що такі справи необхідно розглядати за правилами перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, які набрали чинності. Враховуючи викладене, автор вносить пропозицію про доповнення окремим пунктом ст. 361 ЦПК положенням про те, що з'явлення, виявлення місцеперебування, встановлення судом факту смерті або реєстрація органами РАЦСу смерті особи, визнаної безвісно відсутньою та оголошеною померлою, є підставою для перегляду рішення, яке набрало чинності за нововиявленими обставинами.

Складними і недостатньо урегульованими в законі є питання, пов'язані з матеріально-правовими наслідками скасування судових рішень за цими справами. Зокрема, фізична особа, яка повернулася, не завжди в повному обсязі поновлюється у втрачених правах. Наприклад, спадкоємці, які розпорядилися майном безвісно відсутньої особи, не зобов'язані повертати вартість майна, що відчужене, а також не зобов'язані повертати доходи, отримані внаслідок користування цим майном. Тому, на думку дисертанта, необхідно встановити заборону на відчуження протягом п'яти років всього рухомого і нерухомого майна, яке належить власнику, що оголошений померлим. В законі також нічого не зазначено щодо поновлення особи, яка з'явилася, в її особистих правах, що потребує подальшого урегулювання. Недостатньо урегульованими є такі правові наслідки і в нормах сімейного права. У законі нічого не сказано про можливість скасування усиновлення без згоди батьків, визнаних безвісно відсутніми, внаслідок з'явлення або виявлення їх місцеперебування. На думку дисертанта, це можливо з урахуванням підстав їх безвісної відсутності, а також інтересів усиновленої дитини та усиновителів.

ВИСНОВКИ

У дисертації дано теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукового завдання, що зводиться до дослідження процесуальних особливостей судової процедури розгляду і вирішення цивільних справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Найважливішими науково-практичними висновками дисертаційного дослідження, зокрема, є такі результати.

1. Предметом судового захисту у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою є правові інтереси заявника, заінтересованих осіб, а також і самої безвісно відсутньої особи. Захист інтересів здійснюється шляхом встановлення фактів і обставин, зазначених у ст. 43, 46 ЦК України, які дадуть можливість суду дійти висновку про необхідність визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, чи, навпаки, відмовити в цьому.

2. Необхідно удосконалити матеріально-правові підстави визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Пропонується вказати у ст. 43 ЦК України, що фізична особа може бути визнана

безвісно відсутньою, якщо про неї немає відомостей протягом року, що передував зверненню до суду, та неможливість отримати такі відомості, незважаючи на всі вжиті заходи щодо її розшуку. Фактичний склад оголошення фізичної особи померлою необхідно доповнити такими ознаками: а) відсутність відомостей про особу протягом п'яти років; б) встановлення судом обставин, що дають підставу для застосування презумпції смерті безвісно відсутньої особи.

3. За наявності зазначених у законі підстав суд має право визнати безвісно відсутньою та оголосити померлою особу, яка зникла з місця постійного проживання, що призвело до неможливості виконання нею цивільних обов'язків або своєчасно притягнути її до кримінальної відповідальності. Тому потребує доповнення ст. 9-1 Закону України «Про оперативно розшукову діяльність» положенням про те, що таке рішення суду не повинно впливати на діяльність правоохоронних органів стосовно розшуку безвісно зниклих осіб.

4. Для забезпечення правильного й об'єктивного судового розгляду справи пропонується доповнити ст. 248 ЦПК положенням щодо обов'язкового оголошення у пресі про зникнення фізичної особи та проведення її розшуку органами внутрішніх справ. Підготовку справи до судового розгляду необхідно проводити у формі попереднього судового засідання.

5. Пропонується закріпити в розділі IV ЦПК України поняття неналежного заявника і неналежних заінтересованих осіб. Неналежним заявником є особа, у якої відсутня правова мета визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Неналежною заінтересованою особою є особа, на суб'єктивні права та інтереси якої не вплине судові рішення про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

6. Зміст принципу диспозитивності при розгляді справ досліджуваної категорії полягає у можливості учасників процесу розпоряджатися лише процесуальними правами, оскільки матеріально-правові вимоги у цих справах не пред'являються. Додатково аргументується право заявника змінити предмет або підставу вимоги лише у справах про оголошення фізичної особи померлою.

7. Необхідно удосконалити норми, які передбачають підстави для скасування судового рішення у випадку появи або виявлення місцеперебування особи, яка визнана безвісно відсутньою або оголошена померлою. Пропонується доповнити ст. 45, 48 ЦК положенням про те, що рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою може бути скасоване також у випадку ухвалення іншим судом рішення про встановлення факту смерті цієї особи або у випадку реєстрації органами РАЦСу смерті цієї особи і видачі свідоцтва про це.

8. Пропонується доповнити ст. 361 ЦПК положенням про те, що перегляд справ і скасування раніше ухваленого рішення у випадку виявлення особи, визнаної безвісно відсутньою та оголошеної померлою, має здійснюватися за правилами перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, які набрали чинності. Унаслідок цього необхідно виключити зі ст. 250 ЦПК

норму про те, що у випадку з'явлення або виявлення фізичної особи, визнаної безвісно відсутньою та оголошеною померлою, суд новим рішенням скасовує своє раніше винесене рішення.

9. Запропоновано удосконалити матеріально-правові наслідки скасування судових рішень у досліджуваних справах:

– з метою захисту майнових інтересів добросовісних спадкоємців, необхідно закріпити у ст. 48 ЦК України право вимагати від власника, що з'явився, відшкодування зроблених ним необхідних витрат на утримання майна;

– з метою захисту батьківських прав, пропонується законодавчо передбачити можливість поновлення особи, яка з'явилася, у правах батька, чия дитина була усиновлена у зв'язку з визнанням цього батька безвісно відсутнім або оголошення його померлим.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бобко В. Г. Визнання громадянина безвісно відсутнім і оголошення громадянина померлим як цивільно-правові інститути // Держава і право: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Київ, 2000. – С. 307–311.

2. Бобко В. Г. Безвісна відсутність громадянина та її правові наслідки // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 5. – С. 11–14.

3. Бобко В. Г. Правові наслідки з'явлення громадянина, визнаного безвісно відсутнім або оголошеного померлим // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 48–50.

4. Бобко В. Г. Значення цивільно-правового інституту безвісної відсутності у правоохоронній діяльності // Науковий вісник НАВСУ. – 2003. – Вип. 2. – С. 223–237.

5. Бобко В. Г. Визнання громадянина безвісно відсутнім і оголошення громадянина померлим як цивільно-правові інститути, що потребують реформування // Зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції: «Проблеми права на зламі тисячоліть». – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2001. – С. 318–321.

6. Бобко В. Г. Признание гражданина безвестно отсутствующим и объявление умершим в законодательстве Украины // Сб. материалов международной научно- практической конференции: «Актуальные проблемы реформирования правовой системы Российской Федерации». – Ч. II. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2002. – С. 147– 152.

7. Бобко В. Г. Визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою // Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. І.А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. – К.: КНТ, 2006. – С. 91–98.

АНОТАЦІЇ

Бобко В. Г. Судочинство у справах про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, Київ, 2006.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню процесуальних особливостей розгляду і вирішення цивільних справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою.

На основі аналізу чинного законодавства та результатів попередніх досліджень визначено юридичну природу справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, сформульовано поняття безвісної відсутності, встановлено предмет судового захисту. Проаналізовано питання предмета доказування, судового розгляду, визначено співвідношення між особливостями судового розгляду у справах досліджуваної категорії та загальними принципами цивільного судочинства. В аспекті загальних вимог, що пред'являються до судового рішення як акта правосуддя, досліджуються сутність судового рішення та його властивості у справах цієї категорії.

Висловлюються пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства та судової практики.

Ключові слова: безвісна відсутність, оголошення фізичної особи померлою, предмет судового захисту, зміст судового рішення.

Бобко В. Г. Судопроизводство по делам о признании физического лица безвестно отсутствующим и объявление его умершим. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства Академии правовых наук Украины. – Киев, 2006.

Диссертация посвящена комплексному научному анализу процессуальных особенностей рассмотрения и разрешения гражданских дел о признании физического лица безвестно отсутствующим и объявлении его умершим. Исследуются основные теоретические и практические проблемы предмета доказывания, судебного рассмотрения и принятия решений по делам исследуемой категории.

В работе уделяется внимание историческому генезису правовых институтов признания физического лица безвестно отсутствующим и объявление его умершим. Рассмотрены научные концепции о правовой природе дел исследуемой категории, которые предлагались в научных трудах советских, отечественных и российских ученых.

В результате исследования автором определено, что предметом судебной защиты в делах о признании физического лица безвестно отсутствующим и объявление его умершим являются интересы заявителя, заинтересованных лиц, а также и самого безвестно отсутствующего. Сформулировано определение безвестного отсутствия как установленного в судебном порядке факта долгосрочного отсутствия физического лица в месте своего проживания, если не удалось установить место его пребывания.

Особое внимание уделено основаниям признания лица безвестно отсутствующим или объявления его умершим. Обосновывается вывод, что суд вправе признать безвестно отсутствующим или объявить умершим скрывшееся лицо с целью уклонения от исполнения гражданско-правовых обязанностей при наличии оснований, предусмотренных в законе. При этом подобное решение суда не должно влиять на деятельность правоохранительных органов по розыску безвестно пропавших лиц. Предлагается также предусмотреть публикацию в прессе о розыске исчезнувшего лица на стадии подготовки дела к судебному рассмотрению.

Рассмотрены вопросы о составе лиц, участвующих по делам данной категории. Раскрывается правовое положение и проводится дифференциация между заявителями и заинтересованными лицами, поскольку закон не дает их определения. Обосновывается вывод о том, что если у заявителя или заинтересованного лица отсутствует субъективный юридический интерес по делу, необходимо рассматривать их в качестве ненадлежащих лиц. В связи с этим предлагается установить в законе правила замены ненадлежащего заявителя.

Исследуются вопросы о предмете доказывания в аспекте процессуальных особенностей судопроизводства по данной категории дел. Определен перечень типичных доказательств, которые необходимы для всестороннего и полного рассмотрения всех обстоятельств по данному делу.

Анализируется порядок судебного рассмотрения, определяется соотношение между особенностями судебного рассмотрения по делам исследуемой категории и общими принципами гражданского судопроизводства. Рассматривается вопрос о возможности прекращения производства по делу без вынесения решения.

В аспекте общих требований, предъявляемых к судебному решению как акту правосудия, исследуется сущность судебного решения и его свойства по делам данной категории. Исследованы процессуальные и материально-правовые последствия вступления в законную силу решения суда. Рассмотрен порядок и правовые последствия пересмотра решений по данной

категории дел.

В выводах диссертации изложены основные научно-теоретические результаты исследования данной проблемы, а также рекомендации по внесению изменений в действующее законодательство.

Ключевые слова: безвестное отсутствие, объявление физического лица умершим, предмет судебной защиты, содержание судебного решения.

Bobko V. G. Court procedure in cases that deals with adjudication of a physical person missing and declaration of his death. – Manuscript.

The thesis for a candidate of juridical sciences' degree for speciality 12.00.03 – civil law and civil process; family law; private international law. – The Research institute of private law and enterprising, The Academy of Juridical Sciences of Ukraine. – Kjiv, 2006.

The thesis deals with comprehensive study of procedural characteristics of examination and decision of civil cases that deals with recognition of a physical person missing and declaration of his death.

Based on the analysis of acting laws and results of the preliminary study, one defined juridical nature of cases that deals with adjudication of disappearance of a physical person or declaration of his death, formulated the concept of missing, determined the object of the relief at law. Such matters as the ultimate fact, judicial review were analyzed, the relationship between peculiarities of judicial review for cases of studied category and general principles of civil court procedure was determined. Regarded in the light of general demands to be raised to court award, one studied the essence of a court award and its characteristics for cases of the given category.

Proposals as for improvement of the civil procedural legislation and court rulings were given.

Key words: missing, declaration of death of a physical person, applicants, interested persons, proof, court award.